

В Париж... Ама, ще речете, защо почвам от Париж. Защо ли? Да ви кажа: ако бях почнал пътните си бележки от София, трябваше преди всичко да кажа какво значи да се снабдиш в България със задграничен паспорт, а пък това е толкова невесела история, щото би рискувал да се отклоня от спокойния тон, с който искам би да прозвучат моите леки, хвъркати бележки.

Сърбия минаваме нощно време и разбира се, нищо не виждаме от нея, па и сред плагне да я пресечеш – не е интересна. По железниците в Австрия се срещаш с една развалена, с фелдфебелска нагустост наплач от чиновници, които са наклонни да ти пакостят дотогава, докогато не им въвреш в очите някой фиоринт (помниш ли, Филарет Филипич, виенската гара?), след което са готови да извършат милион мерзости, за да ти угодят; в състояние са да изтикат цял куп недосетливи пътници от някое купе и да ти го предоставят на твое единствено

разположение... В тези железници се срещаш освен това с безпозобно отвраителни жидовски фигури, които, цом те подушат, че си българин, считат за непременно обязност да ти изкажат своето съчувствие към *нашата* политика, да похвалят геня на нашия народ и неговите водители, да пуснат някои псувни по адреса на *нашите* врагове и да ти поласкаят националното самолюбие чрез едно сравнение със сърбите... И да чуваш ти едн Ицик, ама не онзи, румънският Ицик, който е казал: „Нам време съ мъ свагеск ку губерну русеск“ – онзи е добродушен, ами Ицик Цвиблман или Мойше Келенкоф да ти изказва *братско* съчувствие!... Да го цапнеш по разлигавената доброжелателска мутра!... Е, приятно ли е да четете такива прелести?... Но за изпровожданието ни на софийската гара все трябва да се кажат две думи: как да се случи този ден (помня го – 20 юни) да се венчава Кольо, че и той да тръгва на път с младата булка (бог да я прости) – та като се набра на гарата онзи ти свят, напълни се перонът, че като почнаха *ребятата* да пеят, а особено като запяха тъжно и милно:

*Прощавай, сбогом, мила родино,
ази отивам в страна далечна...*

Е, иди, че не се вълнувай от тия приятелски чувства. В този момент искаше ми се да презърна целия свят... и ми се замъглиха и премрежиха очите. Истина ви казвам, питайте *ребятата*, разтържих се!... Почнаха се прощавания, целувки, пожелания... Аз въобще съм си малко свитичък, а в тази минута до такава степен се слушах, щото твърде е възможно да съм се разцалувал с някой непознат, а да съм забравил да си взема сбогом от най-близните си. Неисе!...

В Париж вече узнахме, че с парахода „Ла Турен“ (*La Touraine*) ще отпътуваме за Новия свят. Параходите на „Къмпейн дженерал трансатлантик“ са си спечелили съвършено заслужено названието плаващи дворци, а пък *La Touraine* е най-големият, най-разкошният, но и най-скъпият от тези параходи. Ние въобще бяхме в този момент въплътно нетърпение, а пък известието, че ще пътуваме с разкошния плаващ дворец, съвсем разстрои нервите ни. Кой гледа Париж! Съмнало-несъмнало, ние търчим към гарата „Сен Лазар“, отдето часа в 9½ специалният трен на параходното дружество ще ни отведе в Хавърското пристанище. Цели два часа чакахме на гарата. Тренове дохождат, заминуват и всякой сигнал като че изсвирваше в сърцето ми. Половин час до тръгването почнаха да капят едн по едн, а

сетне потекоха цели групи пътници за Новия свят. Какви не щещ нации и езици: французи, англичани, немци, италианци, испанци, поляци, руси, та и наша милост. Тук една група младички, хубавички калугерници полячки отива в Чикаго; там тълпа мъже и жени се качат по широката каменна стълба и с всевъзможни смешни и печални жестикулации изчезват в отделенията на гарата, без да се чуе един звук от тях: това са роднините и приятелите на една компания глухоними, които отиват да посетят изложението и да участват в конгреса на глухонемите. Каква пъстрома в пътниците по обществено положение! Разни барони и баронеси, с по четворица valet и femmes de chambre¹, търговци спекуланти, обикновени туристи, патери и сестрици, художници и занаятчии, които не Чикаго, а нуждата за късче хляб ги тласка отвъд океана; ергени по професия, момичета по професия и най-сетне чиста проба парижки камелии, пред очите на които се мержеят несметните американски долари. И както по-сетне узнах, по-голямата част от пътниците отива просто така, на риск, като че със затворени очи: Америка е богата, в Америка лесно се печелят пари, тичайте, да

¹ Камериерка и прислужнички – Бел. ред.

тичаме, в Америка. И това са пътниците на I и II клас, а пък „милият народ“, братята емигранти, те ни чакат в Хавър, те са настанени вече в „двореца“.

Тръгнахме. Аз нито се обръщам да изгледам Париж на прощаване. Сам-там хвърлям разсеяни погледи към прекрасните летни резиденции на парижаните. Стигаме Руан. Французите спътници обръщат вниманието ми на „знаменития“ Руански събор. Те ми говорят с увлечение: „Гледайте, господине, това е знаменитият Руански събор, той толкова години се е строил, едн-кой си цар го е почнал, пък едн-кой го довършил, па е толкова висок, па е толкова широк“. А аз ги гледам и им се чудя на ума. Че сега мен го събор ли ми е: Америка, Америка!

Ето го и Хавър, задимен, зацапан със сажди, като тръбочист. Треньт ни маневрира медлено половина час низ мрачните улици на пристанището. Десетки гамени, зацапани и развлечени, обиколеха вагоните и се почна една таквази просешка музика, щото всички пътници от трена увиснаха на прозорците. *Dessous, messieurs, dessous, s'il vous plaît!*² – гъряха гърло пресипналите гнуснави и развалени гамени и гребни монети летяха от нашите прозорци. С

² Оттук, госпога, оттук, моля! – Бел. ред.

животинска ярост, с ръмжение, с бой се спущаха гецата върху парите и само този ставаше облагател на някоя монета, който, без да жали кожа и кости, лягаше с цялото си тяло върху парата и я пазеше от озверените другари със загуба на кръв, на косми и на късове от жалкото си облекло. Казват, че англичаните пътници са виновни, те са разгалили тези нещастни създания, като са си доставяли удоволствие да гледат за няколко монети тези сцени. Това ми казаха другите, но впоследствие аз сам се убедих; аз видях на друго място двама млади, прекрасно облечени англичани, като хвърляха една по една парица между няколко бедни деца и величествено и самодоволно наблюдаваха как нещастните сироти си тързаха косите, деряха си лицата и грециките, като се валяха низ праха да грабят и отнемат едно от друго монетите. Но – настрана англичаните. За тях ще ми се падне още случай да кажа две думи, като посетим славния Лондон.

Ние сме вече в парахода *LaTouraine*. Настанихме се троица българи в една каюта и излязохме на кувертата. Едно параходче хвана нашия колос за носа и почна да го отцепва от европейския материк. Туй беше в събота, 8 юлий н. с., в 4 часа след пладне. Тържествена минута! Аз и сега, като пиша тези ре-

гове, усещам как трептят и се подигат лека-полека космите на главата ми. Цялото крайбрежие беше осяно с мъже и жени. Хиляди шанки и кърпи се развяха из въздуха. И аз поусках да си сваля шанката, но нещо ме застави в гърлото. Туй нещо като огнена струя се издигна с усилие нагоре, достигна до очите ми, които помътнях, премрежиха се и... има си хас! Наистина капнаха няколко горещи капки в хладните вълни на Ламанш. С кого се прощавах аз? Нямах ни едно близко до сърцето си същество на този свят... Насреща ми, на брега, стояха хиляди французи, но какви ми са мене французите, какъв съм аз на тях! И все пак аз ги гледах, аз ги поглъщах с очите си, като че ми се искаше да протегна ръце към тях; да ги прегърна и между сълзите и целувката да им изшепна със сдобен от вълнение глас: „Сбогом, сбогом, прощавайте!“. Аз се прощавах мислено с приятели, с България, с Европа, със Стария свят и като че отивах не в Новия, ами на онзи свят, като че се отделях от земята, от хората. Какво чудно нервно състояние! Като че буря се е готвила в моите нерви в течение на няколко години и е очаквала само силно потресение, за да се разрази. Таквози потресение нервите ми не изпитаха ни при една от многобройните ми временни и вечни раз-

дели: те го изпитаха тука, сега, при раздялата със Стария свят. И бурята се разрази в мене; разрази се буря и в океана и аз с приятеля – Атлантическия океан, почнах един дует, за какъвто ноти още не са измислени...

Да ви запозная накратко с парахода. За да имате понятие за дължината му, отбележете си един знак на някое открито място и отмерете от този знак по права линия 230 крачки средни; от тази дължина 52 крачки се пада на II клас, 100 на I и 80 – от края на I до носа на парахода. Вместимостта му е 8000 тона, силата 12 000 конски сили, средната му скорост 460 мили в деннонощие. Както виждате, в корпуса на този параход може свободно да се поместят цялата българска флотилия с всичките ни морски сили накуп; а пък за 650 пътници, колкото бяхме ние, очевидно е, че имаше широк простор. Най-отгоре са платформите за разходка на първо- и второкласните пасажери, там са и салоните за пушене. В следния надолу етаж са поместени салоните за ядене; след него следват още два етажа каюти за спане, а какво има още по-надолу, аз не зная: ще бъдат хамбарите и помещенията на третокласните. Целият параход се осветлява с електричество. Стига ти да обърнеш малко един бутон в каютата

си, и да блесне електрическа лампа, когато искаш – гения и нощя.

В шест часа позвъниха за обяд. Понеже всички пътници не можеха да се поместят в салона, разделиха ги на две премени. Ние попаднахме в първата премяна, благодарение на един французин, с когото се запознахме още в железницата. Този французин – когото ние нарекохме бай Пенчо, понеже носеше калпак и поприличваше на нашенски еснафалия – се постара да ни настани на най-доброто място, като образува около нас една компания от парижани, които през всичкото пътуване бяха гушата на целия параход. Интересно е да ви съобщя какви хора бяха само на нашата маса, за да си съставите понятие за пъстротата на пасажерите. Бай Пенчо е аеронавт, живее в Канада и си вади препитанието, като се издига с балон. Той ми показва няколко газети, в които се описват неговите смели издигания в облаците.

До него седим ние – аз, Филарет и докторът.

До доктора седи един испанец, прокурор на касационния съд в Мадрид, една свита гаскалска фигурка, страшен противник на Ломброзо и Монтегаца, но както се вижда, учен юрист. Той обеща да ми прати своите съчинения. Не знае друг език освен ис-

панския, но нали сме от един еснаф – разбрахме се. Паднало му се през последните месеци да обвинява два пъти на смъртно наказание, та толкова се разстроил и разкиснал, щото му трепереше гласът, като ми съобщаваше това; та сега отива в Америка да се разсее.

Срещу прокурора седе една траурна слезлива дама от Елзас. Никой не можеше да разбере нейния окаменял патуа. До нея – един германец, цял солдатин в цивилни грехи – той и ходеше, и ядеше като че по команда. Нашият доктор се влюби в него и си разбираха от приказката. До германеца седеше един млад парижанин, ама какъв парижанин! Аз не зная от каучук ли беше направен този човек. Как не миряса той поне една минутка! Той бил имал някаква си службица у един французки консул в Канада, та, види се, събрал е някоя пара, върнал се е в Париж, пропухал ги е до сантим и сега се връща пак в Америка, ама за какво? И той сам не знае, така... каквото гаде господ; а пък изглежда като най-щастлив човек на света. Но в това отношение още по-оригинален ми се показва седещият пък до него момък парижанин. Аз отначало мислех, че всички са тръгнали на разходка в Чикаго, та попитах и този момък: „Вие, разбира се, на изложението отивате?“